

**O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH USULLARINING
IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TAMOYILLARI**

Djumaniyazova Iroda Baxtiyarovna

*Xorazm viloyati Urganch tumani 19-umumiy
o‘rta ta’lim maktab amaliyotchi psixologi*

Yangibayeva Nodira Ikrom qizi

*Xorazm viloyati Urganch tumani 32-umumiy
o‘rta ta’lim maktab amaliyotchi psixologi*

Matnazarov Toxir Xasanovich

*Xorazm viloyati Urganch tumani 32-umumiy
o‘rta ta’lim maktabning kabga yunaltiruvchi psixologi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish usullarining ijtimoiy-psixologik tamoyillari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Kasb-hunar, o‘quvchi, ta’lim, ota-ona, o‘qituvchi, kasbga yo‘naltirish, umumta’lim maktablari, imkoniyatlar, qobiliyat.

Kasb tanlash jarayoni ijtimoiy ahamiyat kasb etsa-da, lekin uning ortida jismoniy individual shaxs turadi. Xolbuki shunday ekan, har bir kasb tanlovchi shaxsiyatiga individual munosabatni amalga oshirish zarur. Kasbiy bilim – shaxsni kasbning mohiyati bilan, har bir kasbning shaxs oldiga qo‘yadigan talablari bilan tanishtirishdan iborat ta’sirchan axborotlar majmuasidir. Ma’lumotlarning aniqligi, to‘liqligi, xususiy va ijtimoiy ahamiyati ifodalanganligi bilan boshqa tarkiblardan ajralib turadi. Kasb maorifi insonning yoshi, jinsi, saviyasiga ko‘ra xilma – xil tarzda amalga oshiriladi, shakllari esa verbal va noverbal, kuzatuv va tanishuv, ko‘rgazmali va grafik, uchrashuv kabi tadqiqotlarga ega. Ma'lumki, agar kasb to‘g‘ri tanlangan bo‘lsa, inson uchun mehnat quvonch, ijodiy ilxom manbaiga aylanadi, bu esa inson uchun ham, jamiyat uchun ham foydalidir. Jamiyatning intellektual, ma'naviy imkoniyatlari rivojlangan hozirgi sharoitda mamlakatimizning barcha bo‘lg‘usi mutaxassislarini tayyorlab beruvchi maktab oldida muhim vazifalar turadi. Jahon pedagogik hamjamiyati ishlab chiqarish va o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishni o‘rta umumta'limni yangilashning muhim omili sifatida tan oldi.

Ta'lim masalalari bo‘yicha YUNESKO xalqaro konferensiyasining tavsiyalarida ishlab chiqarish mehnati xalq xo‘jaligining asosiy sohalarida qo‘llanadigan asosiy ilmiy qoidalarini tushunishga yordam berishi, o‘quvchilarning jismoniy va aqliy qobiliyatlarini hamoxang kamol toptirishga xizmat qilishi, ish sharoitida qurilma (stanok) va boshqa jihozlar bilan ishlab bilimlari, ko‘nikmalari, metodlarini egallashlariga yordam berishi ta'kidlab o‘tilgan. Yoshlarni kasbga yo‘naltirishda

o‘quvchilarning alohida qobiliyatlari va mehnat resurslarini jamiyat manfaatlariga mos tarzda taqsimlanishini hisobga olish lozim.

Kasbga yo‘naltirish-har bir shaxsning alohida hususiyatlarini mamlakat xalq xo‘jaligining iqtisodiy manfaatlaridan kelib chiqib, mehnat bozorini to‘laqonli ta‘minlash zaruratini hisobga olib erkin va mustaqil kasb tanlashga tayyorlashga asoslangan tizimdir. Kasbga yo‘naltirish tizimi-individga kasbni va uning shaxsiy sifatlarini o‘rganishda yordam beruvchi maqsadlar, mohiyat va qoidalar, uslublar va vositalar birligidir. O‘quvchilarni kasb tanlashga o‘rgatishda o‘qituvchilar jamoasi faoliyati hamkorligi va samaradorligi. Alohida olingan fan o‘qituvchilari va turdosh fanlarning namoyondalari jamlanmasi hamkorlik ish rejasida kasbga yo‘llash masalasining izchil ravishda qo‘yilishi, har bir mavzu bo‘yicha muloxaza almashishda qaysi fan bo‘lishidan qat‘iy nazar ixtisosga oid bilimlarga e‘tibor berilishi kasbiy tasavvurni vujudga keltiradi. Kasb – hunar mohiyati bilan tanishish unga nisbatan qiziqish uyg‘otadi, mustaqil bilim olishga ishtiyoq paydo bo‘ladi va odat maromiga aylana boradi. Maxsus tadbirlar o‘tkazilishi, kasb nufuzi bilan tanishtirilishi kasbiy motivlar va motivatsiyalarni takomillashtiradi, moyillik tuyg‘usini uyg‘otadi.

Kasbga yo‘naltirish barcha o‘quv tarbiya ishlari bilan ko‘nikib olib boriladi. Ongli kasb tanlash etarli darajadagi umumiy tayyorgarlikka ega bo‘lgan taqdirdagina mumkin bo‘ladi. O‘quvchini u yoki bu kasbga maqsadli yo‘naltirishdan avval uning shaxsini o‘rganish lozim. Buning uchun uni kuzatish (bevosita, bilvosita) o‘quvchining maktabdagi, jamoat joylaridagi, oila va mehnatdagi amaliy harakatlarning tahlil qilish, so‘rovnoma o‘tkazish, suhbat, test, interv‘yu olish mumkin. Kasbga yo‘naltirishda turli kasblar, ularga qo‘yiladigan talablar, bu kasbni qayerda egallashlari mumkinligi to‘g‘risida o‘quvchilarga ma‘lumot berish katta ahamiyatga ega. Bu esa o‘quvchilarni aniq kasbni tanlashga ongli munosabatda bo‘lishga tayyorlaydi. O‘quvchilar kasblar to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni-bilimlarni faqat maktabda emas, balki ommaviy axborot vositalaridan, tanishlari, qarindoshlaridan ham oladilar. Yoshlar o‘z oldilarida haqiqiy, keng hayot yo‘li ochilishi uchun ko‘p kuch- g‘ayrat sarflashlari kerak va eng asosiysi-o‘z ko‘ngillariga yoqqan, jamiyatga zarur va foydali ishni tanlashlari lozim. Shu boisdan ham o‘rta maktabni bitirayotgan yigit va qizlarning ko‘pchiligi qanday kasb egasi bo‘lish to‘g‘risida ko‘p o‘ylaydilar.

Mamlakatimizda turli kasblarni egallash uchun barcha sharoit yaratilgan. Ayniqsa, ishchi kasblarni o‘rganishning juda keng imkoniyatlari mavjud, jumladan, Respublikamizda ishchi kadrlar tayyorlashga jiddiy e‘tibor berilmoqda, kasb-hunar kollejarida yoshlar turli kasblarga o‘rgatilmoqda. Yoshlarga maktabdayoq, mazkur rejaning xalq xo‘jaligini rivojlantirish uchun eng kerakli bo‘lgan aniq ixtisos bo‘yicha kasbiy tayyorgarlik berish lozim.

Bugungi kunda faoliyat ko‘rsatayotgan amaliy psixologlarning vazifalari asosan 6 ta yo‘nalish bilan belgilanadi, jumladan:

1. Psixologik xizmat ko'rsatish faoliyatini maktabni hozirga zamon psixologiya fani yutuqlari bilan ilmiy-uslubiyot bo'yicha ta'minlashga;

2. Insonning shaxsiy va intellektual (aqliy) jihatdan rivojlanishini diagnostika qilishga;

3. Ta'lim va tarbiyadagi psixologik nuqsonlarni aniqlashga;

4. Eng muhim mavjud kamchilik va buzilishlarning oldini olish (psixoprofiaktika)ga yo'naltirilgan bo'lishi;

5. Kasbga yo'naltirish;

6. Psixologik maslahatlar berish.

Psixoprofilaktikaning asosiy vazifalari bo'lib:

1. Har bir yosh bosqichida insonning shaxs sifatida shakllanishi aqlan barkamollikni ta'minlashning oqiloni shart-sharoitlarini yaratish.

2. Shaxs kamoloti va intellektual taraqqiyoti bo'sag'asida vujudga kelishi mumkin bo'lgan psixologik buzili shva nuqsonlarning o'z vaqtida oldini olish hisoblanadi [6.47.b].

Kasb tanlashdagi muammo va kamchiliklarni bartaraf etishimiz nihoytda zarur masalalardan biriga aylanib bormoqda. Prezidentimiz takror va takror ta'kidlayapdilar-ki, O'zbekistonda har bir yigit-qiz kafolatlangan ish bilan ta'minlanish huquqiga, shu jumladan, o'zlarining layoqatlariga, qobiliyatlariga, kasb-hunar malakalariga, bilimlariga muvofiq ravishda va jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasb, mashg'ulot va ish tanlash huquqiga egadirlar.

Kasb tanlash-jiddiy va ma'suliyatli ishdir. O'z hayot yo'lini jiddiy suratda belgilab olish-oson ish emas. Buning uchun uzoq vaqt maxsus tayyorgarlik ko'rish talab etiladi. O'quvchilarning bunday tayyorgarlik ko'rishlarini ta'minlash, o'quvchilarning o'z hayot yo'llarini jamiyat manfaatlari bilan shaxsiy manfaatlari birga qo'yish asosida to'g'ri belgilab olishlariga, o'zlarining haqiqiy iste'dodlarini aniqlab olishlariga va adashmasdan kasb tanlashlariga yordam berish- umumiy ta'lim maktablarining muhim vazifasidir. O'quvchilarning diqqatini kasb tanlash masalasiga jalb qilish, bu masalaning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatini o'quvchilarga tushuntirish, o'quvchilarni o'z hayotiy yo'llarini tanlash to'g'risida jiddiy va ongli ravishda o'ylashga, ularning bu yo'ldagi mustaqil harakatlarini rag'batlantirish, ularda kasbni to'g'ri tanlashning shartlari hayotida dastlabki zaruriy tasavvur hosil qilish, ularni kasb tanlashda uchraydigan xatolardan ogohlantirish va bu xatolarga yo'l qo'yimaslik uchun yo'l-yo'riqlar ko'rsatish lozim. Shundan keyin, o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi va qiziqishini aniqlash va hisobga olgan holda bu yo'lda olib boriladigan ishlarni belgilab olish kerak.

Kasblarni egallash yo'llari bilan atroflicha tanishtirish juda muhim. Maktab tizimida to'garaklar muhim o'rin tutadi, fan to'garaklari, elektrotexnika, radiotexnika, avtomobil', traktor, pillachilik, o'simlikshunoslik to'garaklarida bolalar bilimlarini

kengaytirish bilan, kasb tanlashga amaliy tayyorlanadi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish ularning maktabdagi ko'zda tutilgan unumli mehnati va ijtimoiy foydali ishlaridan ham foydalanish zarur. Masalan, o'quvchilarning qishloq xo'jalik ishlari bilan shug'ullanishlari, ko'rgazmali qurollar yasash, shanbaliklar, obodonlashtirish ishlarida mehnat madaniyatini egallaydilar, ma'lum kasbga yo'nalishlar hosil bo'ladi. O'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlashda xalq pedagogikasida ko'rsatilganidek, o'quvchilarning uy mehnatidan foydalanish kerak. Ular uy hayvonlarini parvarish qilish, sabzavot ekinlarini o'stirish, taom tayyorlash, texnika asboblarini tuzatish kabi ishlar o'quvchilarning kasb to'g'risidagi tushunchalarini kengaytiradi.

Kasbga yo'naltirishga oid ma'ruza va suhbatlarda; kasb mazmuni, ixtisoslar ahamiyati, istiqboli, ishning tashkiliy shakllari va metodlari, mehnat qurollari, imkoniyatlar, moddiy ahvoli, o'rganish yo'llari haqida fikr yuritish lozim. O'quvchilar diqqatini kasb tanlash masalalariga jalb etish va ularga kasblar haqida tushuncha berish uchun maktablarda kasbga yo'naltirish xonasi, burchak tashkil etadi. Unda quyidagilar bo'lishi lozim: adabiyotlar ro'yxati, kasb obyektlari, fotosuratlar, rasmlar, plakatlar, sxemalar, shu maktabni bitirgan va hozirgi kunda xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida faol ishlayotgan o'quvchilar haqida ma'lumot va boshqalar. O'quvchilarni kasblar bilan tanishtirish uchun kasb va uning vakillari haqida ma'lumot beradigan adabiyotlarni, fan, texnika, san'at ishlab chiqarish kishilari haqida hikoya va ocherklardan foydalanish kerak. O'quvchilarni kasblar bilan tanishtirish maqsadida ular uchun turli kasb va ixtisos vakillari bilan uchrashuv va suhbatlar o'tkazish lozim. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda ota-onalar ham manfaatdordirlar. Shuning uchun ham o'quvchilarning ota-onalari bilan aloqa o'rnatish zarur. Ota-onalar ham maktabga yordam berishlari, maktabda o'z kasblari bo'yicha suhbat, ma'ruza, konsul'tasiya, uchrashuvlar uyushtirishlari mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nishanova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash. — T.: Fan. 2003.
2. Nishanova Z.T., Dusmuxamedova Sh.A. va b. «Yosh davrlari va pedagogik psixologiya». — T.: Fan va texnologiyalar nashriyotining bosmaxonasi. 2013. - 344 b
3. Эльконин Д.Б., Давыдов В.В. Возрастные возможности усвоения знаний. - М: Просвещение, 1966. -442с
4. www.ziynet.uz
5. Saviya.uz